

УДК 351.853:719(477)(091)''1919/1926''

DOI: 10.26565/2220-7929-2020-58-04

Новак Олександр Сергійович

магістр історії, аспірант

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: novack_a@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6878-6685

ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1919–1926 рр.)

У статті досліджується процес формування нормативно-правової бази охорони пам'яток в радянській Україні у 1919–1926 рр. За цей час простежується еволюція підходів до збереження надбань минулого. Виокремлено два етапи формування спеціального законодавства, рубежем між якими був 1922 р. Під час першого етапу представники більшовицького режиму, відповідальні за культурну політику, досить мало уваги приділяли пам'яткоохоронній діяльності. Особливо помітними кризові явища в галузі охорони історико-культурного надбання стають під час кампанії із вилучення церковних цінностей (1922 р.). У цей період пам'яткоохоронна галузь регулювалася нормативно-правовими актами, прийнятими у радянській Росії. Рецепція загальноросійських нормативно-правових актів у радянських республіках, в тому числі – УСРР, зазвичай відбувалася пізніше та без чіткого механізму імплементації. При цьому, галузеве законодавство спершу з'явилося в галузі охорони музейних цінностей та архівних фондів. Після переходу до політики «коренізації» в радянській Україні, у пам'яткоохоронній галузі поступово виокремилися республіканські особливості. Підсумком цього процесу можна вважати ухвалення положення «Про пам'ятки культури й природи» (16 червня 1926 р.). У статті акцентується увага на особливостях фінансування видатків, класифікації пам'яток та активній участі громадськості, що можна вважати республіканською специфікою радянської України. Зазначається, що після утворення у 1926 р. крайових інспектур і комітетів охорони пам'яток культури та природи можна казати про паралельне існування державних і громадських пам'яткоохоронних структур. Робиться висновок, що

процес формування нормативно-правової бази охорони історико-культурного надбання в УСРР протягом 1919–1926 рр. не був лінійним. Впровадження спеціальних республіканських норм щодо регулювання пам'яткоохоронної діяльності стало можливим завдяки досвіду та активності представників вітчизняного фахового середовища.

Ключові слова: законодавство, культурна політика, пам'яткоохоронна діяльність, радянська Україна, церковні цінності.

Проблема унормування охорони історико-культурного надбання не втрачає своєї актуальності в сучасній Україні з огляду на значну кількість нерозв'язаних питань у цій галузі. Перші роки існування радянського режиму мали особливе значення у творенні вітчизняного пам'яткоохоронного законодавства.

Більшість сучасних українських істориків стверджують, що запозичення нормативно-правових актів радянської Росії мали вирішальне значення для регулювання пам'яткоохоронної галузі Української соціалістичної радянської республіки (УСРР). Однак, характер перенесення юридичних норм у спеціальне законодавство оцінюється по-різному. Тезу про наявність республіканської специфіки у відповідних декретах, постановах і законах можна віднести до дискусійних. Представники сучасної української історіографії здебільшого погоджуються із твердженням, що за міжвоєнної радянської доби регулювання пам'яткоохоронної діяльності в Україні мало свою специфіку (Akulenko 1991, 5–7; Kuders'ka 2011, 20). Водночас окремі дослідники роблять акцент на дослівному повторенні республіканськими керівниками норм профільного законодавства, схваленого центральними органами влади у Москві (Nestulia 1995, 11–12; Denysenko 2014, 6). Важливо зауважити, що сучасні російські та білоруські вчені зазвичай акцентують увагу на сприйнятті національними радянськими республіками норм загального та спеціального законодавства Російської соціалістичної федеративної радянської республіки (РСФРР) (Gernovich 2019, 46–47; Guzhalovskii 2016, 44).

Для розуміння особливостей формування пам'яткоохоронного законодавства радянської України протягом 1919–1926 рр., необхідно виокремити основні етапи становлення профільної нормативно-правової бази в контексті тогочасних загальнорадянських процесів. Це дозволить проаналізувати механізми та особливості застосування на території радянської України відповідних норм РСФРР і СРСР та визначити

специфічні риси республіканського законодавства. Задля досягнення цієї мети використано порівняльно-правові методи, передовсім із метою визначення спільних і відмінних рис у загальних та спеціальних законах.

Масштабні потрясіння неодмінно позначаються на збереженості пам'яток минулих епох. Після Лютневої революції 1917 р. відбулося різке погіршення становища історико-культурного надбання на українських землях. Це було спричинено загальною деморалізацією війська та зміною ставлення до приватної власності. Грабунки поміщицьких садиб стали масовими (Gabrus', Kulagin, Chanturyia 2003, 165).

Питання охорони історико-культурного надбання особливо актуалізувалися після Жовтневого перевороту у Петрограді. Порівняно швидко розробка А. В. Луначарським проекту декрету та інструкції з функціонування «Державної ради з управління палацами та музеями республіки» (Lichak 2016a, 131–132) не змінила поширених практик ставлення до пам'яток минулого з огляду на «революційну доцільність» (Rasskazova 2010, 45). Конфіскацію власності поміщиків було передбачено «Декретом про землю» (Dekret o zemle). При цьому, як зазначає сучасна дослідниця Л. В. Рассказова, реквізиція майна земельними комітетами нерідко закінчувалася грабунками садиб і розправами над їх власниками (Rasskazova 2010, 47).

Велике значення для збереження документальних пам'яток мав декрет Ради народних комісарів (РНК) РСФРР «Про реорганізацію та централізацію архівної справи» від 1 червня 1918 р. Згідно із ним всі цінні документи попередніх епох мали бути передані до Головного управління архівною справою при Народному комісаріаті освіти. Дію декрету було розповсюджено на всі регіони, контрольовані більшовиками. Наприклад, у Туркестанській АСРР реорганізація архівної справи відбулася 5 листопада 1919 р. Від 29 травня 1920 р. у цій республіці було започатковане Центральне управління архівними справами, створене на зразок наявного в радянській Росії.

Зміна політичних режимів на території України протягом 1917–1921 рр. істотно відтермінувала імплементацію правових норм, аналогічних до існуючих на той час у радянській Росії. 11–12 грудня 1917 р. більшовики на I Всеукраїнському з'їзді рад у Харкові ухвалили постанову про обов'язковість виконання на території України всіх декретів і розпоряджень, ухвалених Радою Народних Комісарів РСФРР. Це обумовило тотожність пам'яткоохоронних практик радянської України та Росії на початковому етапі (Akulenko 1991, 26). Можна констатувати, що на території України застосовувалися норми, прийняті у юридичній системі радянської Росії. Подібне сприйняття правових

норм відповідає усталеному у юридичній науці терміну «рецепція» (Zakharova 2013, 186; Manturov 2012, 104–105). Однак, подальша війна із силами Української Центральної Ради та країнами Четвертого Союзу унеможливила швидку імплементацію відповідних норм. Через відсутність спеціальних нормативно-правових актів у радянській Україні, чинними були положення, схвалені РНК РСФРР. Наприклад, декрет «О регистрации, приеме на учет и сохранении памятников искусства и старинны, находящихся во владении частных лиц, обществ и учреждений» (5 жовтня 1918 р.) (Dekrety i instrukciia, 3). Своєю чергою, РНК УСРР декретом від 5 квітня 1919 р. передбачав передавання всіх цінностей на території республіки у відання Народного комісаріату освіти (НКО). Як зауважує сучасний український дослідник В. І. Акуленко, тривала відсутність республіканських постанов про облік пам'яток і заборону їх вивезення за кордон була специфічною рисою правового становища історико-культурного надбання в радянській Україні (Akulenko 1991, 33).

На початковому етапі існування радянського режиму представники Народного комісаріату освіти РСФРР найбільше уваги приділили музейній справі та документальним пам'яткам. Попри наявні проблеми у сфері охорони пам'яток, декрет про реєстрацію, прийняття на облік та збереження пам'яток мистецтва і старовини від 5 жовтня 1918 р. згодом був визначений Н. І. Седовою-Троцькою, керівницею Головного музею при Наркомосі РСФРР, як «воістину історичний». Уже в 1920 р. Н. І. Седова-Троцька взяла особисту участь у відновленні роботи та переоформленні Мінського обласного музею, відповідно до тогочасних російських напрацювань. Аналогічні музеї розпочали діяльність у Вітебську, Гомелі та Могилеві (Lichak 2016b, 44).

У лютому 1919 р. було ухвалено установчі документи («Положення»), що регулювали діяльність профільних пам'яткоохоронних інституцій: Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМІСу), губернських комітетів охорони пам'яток мистецтва і старовини (ГУБКОПМІСів), місцевих комітетів охорони пам'яток мистецтва і старовини (КОПМІСів). На початку діяльності метою ВУКОПМІСу визначалася реєстрація, за можливості – сприяння переміщенню у спеціалізовані установи історично, архітектурно та мистецьки цінних об'єктів (TsDAVO Ukraine, f. R-166, op. 1, spr. 680, ark. 10). Відповідне формулювання було дослівно повторено з декрету Ради народних комісарів радянської Росії «О регистрации, приеме на учет и сохранении памятников искусства и старинны, находящихся во владении частных лиц, обществ и учреждений», ухваленого 5 жовтня 1918 р. (Dekrety i instrukciia, 3). Згаданий декрет був орієнтований

лише на нагляд за збереженням і реєстрацію матеріальних цінностей. В установчих документах всіх трьох ланок пам'яткоохоронних організацій радянської України зафіксована вимога організації археологічної, архітектурно-монументальної, архівної, бібліотечно-бібліографічної, музейної та етнографічної секцій. Такі структурні підрозділи були, приміром, у складі Харківського ГУБКОПМІСу (ДАКхО, f. R-4365, op. 1, spr. 7) та Вовчанського КОПМІСу (ДАКхО, f. R-4129, op. 1, spr. 13). Створена система профільних інституцій сприяла поживленню пам'яткоохоронної діяльності в радянській Україні.

Аналогічні інституції створювалися й в інших «національних» радянських республіках. У них також послуговувалися законодавством РФСРР. Від серпня 1920 р. у радянській Білорусі існував Підвідділ охорони пам'яток давнини і мистецтва при Народному комісаріаті освіти. Підвідділ включав п'ять секцій: архітектурну, музейну, архівну, бібліотечну та фольклорну (етнографічну) (Guzhalovskii 2016, 47). Пізніше схожі інституції постали й в інших радянських республіках. Так, у травні 1921 р. розпочав свою роботу Туркестанський комітет у справах музеїв і охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи (Martynenko 2012, 362). Попри трохи видозмінену назву та ширший спектр діяльності, що включав і природоохоронні завдання, генетична спорідненість інституції з вищезгаданими структурами є очевидною.

Міжнародно-правовий аспект є одним із ключових у збереженні надбань минулих епох. Здатність відстоювати здобутки національної культури та духовності є одним із реальних виявів суб'єктності тієї чи іншої держави. Повністю підпорядковані волі Москви як загальнорадянського центру, «національні республіки» мали йти в її фарватері в питаннях збереження матеріальних цінностей за міжнародними домовленостями. Так, Стаття № XI радянсько-польського Ризького мирного договору (березень 1921 р.), з-поміж підписантів котрого були і представники УСРР та БСРР, передбачала повернення на територію Польщі тих цінностей, що походили з території Західної України та Західної Білорусі попри актуальне на той час місцезнаходження (Guzhalovskii 2016, 48).

Обміни культурними цінностями між радянськими республіками використовувався представниками вищих органів влади у власних політичних цілях. Після стабілізації становища радянського режиму розпочалися контакти між республіками щодо повернення та обміну культурними цінностями. Приміром, 12 липня 1922 р. було досягнуто домовленості між Народними комісаріатами України та Грузії щодо міжреспубліканського пошуку та повернення надбань (Akulenko 1991, 53). Надалі Всеукраїнський центральний виконавчий комітет (ВУЦВК) УСРР пропонував скликати

комісію з представників усіх радянських республік для обговорення порядку передання культурних цінностей національним республікам (TsDAVO Ukraine, f. 166, op. 5, spr. 725, ark. 14).

Ще однією важливою подією, яка мала вплив на історико-культурне надбання, була кампанія з конфіскації церковних цінностей (1922 р.). Офіційно її заходи мали бути спрямовані на допомогу голодуючим Поволжя. 23 лютого 1922 р. з'явився декрет Всеросійського центрального виконавчого комітету (ВЦВК) РФСРР «Про вилучення церковних цінностей в фонд допомоги голодуючим» (Veryha 1996, 112), що був підписаний М. І. Калініним і передбачав конфіскацію всіх дорогоцінних предметів із золота, срібла, коштовного каміння, «вилучення яких не зможе суттєво зачепити інтересів самого культу» (Silant'ev 1998, 22–23). Через кілька днів, 8 березня 1922 р. ВУЦВК ухвалює практично аналогічну постанову «Про передачу церковних цінностей в фонд допомоги голодуючим» (Akulenko 1991, 59), що дає старт цій кампанії в УСРР. Прикметно, що постанова Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету текстуально повністю збігається із російським відповідником, окрім розширеного переліку коштовностей. Зокрема, до переліку дорогоцінних речей додано вироби із платини та слонової кістки (TsDAHO Ukraine, f. 1, op. 20, spr. 1450, ark. 183).

До сьогодні масштаби вивезення церковних цінностей за межі СРСР лишаються достеменно нез'ясованими, проте відомо, що вони були загрозливими для вітчизняного історико-культурного надбання (Akulenko 1991, 56–57). Конфіскація дорогоцінностей у культових спорудах виходила за межі суто економічної необхідності (Dickinson 2000, 44). Безслідно зникла значна частина високохудожніх витворів вітчизняного ювелірного мистецтва (Volosnyk 2019, 63). При цьому, як вказує сучасний український дослідник О. М. Нестуля, події 1922 р. значно підвищили інтерес громадськості до збереження пам'яток минулого загалом і витворів золотарства зокрема (Nestulia 1995, 152). Усвідомлення кризи в галузі охорони історико-культурного надбання стало каталізатором для подальших спроб сформувати дієву нормативно-правову базу задля збереження пам'яток минулого. Широкий суспільний резонанс спонукав органи влади шукати можливість унормувати процес вивезення цінностей за кордон законодавчим шляхом, що і було зроблено після ухвалення 24 жовтня 1922 р. постанови РНК УСРР «Про заходи щодо припинення вивозу за кордон речей музейного значення» (Okhorona pam'iatok, 10). Ухвалення цього законодавчого акту означає завершення першого етапу формування нормативно-правової бази охорони пам'яток минулого в радянській Україні.

Проблеми пам'яткоохоронної галузі, що стали особливо помітними на тлі руйнівних наслідків кампанії з вилучення церковних цінностей, було неможливо вирішити окремими декретами. Для всіх радянських республік постала нагальна необхідність ухвалення профільного законодавства, що мало унормувати охорону, збереження та використання пам'яток минулого. Першими за ліквідацію негативних наслідків невпорядкованого становища пам'яток минулого взялися в радянській Росії. Так, 7 січня 1924 р. ВЦВК та РНК РСФРР ухвалили декрет «Об учете и охране памятников искусства, старины и природы» (Dekrety i instrukcii, 1–2). Інструкції та роз'яснення до декрету були видані Відділом у справах музеїв та охорони пам'яток мистецтва та старовини Головного управління наукових, науково-художніх та музейних закладів Народного комісаріату освіти радянської Росії. Важливим було покладання відповідальності (як правової, так і фінансової) за збереження пам'яток минулого на губернські виконавчі комітети та Відділи у справах музеїв (губмузеї) чи інші структури, на котрі були покладені функції цих відділів.

У радянській Україні після низки реорганізацій і поступового згорання діяльності ГУБКОПМИСів (з 1922 р.), виникли істотні перешкоди в пам'яткоохоронній діяльності. З'явилася потреба у впровадженні спеціального законодавства та механізму його реалізації на практиці. Головний інспектор охорони пам'яток культури В. В. Дубровський констатував, що практичні успіхи в галузі збереження надбань минулого в РСФРР є взірцем, недосяжним для тогочасної радянської України (Akulenko 1991, 70). Помітне відставання стає очевидним і для органів державної та радянської влади УСРР. Це зумовлює прийняття 16 червня 1926 р. спільної постанови Всеукраїнського Центрального виконкому та Ради Народних Комісарів УСРР «Про пам'ятки культури й природи», що мала силу закону (TsDAVO Ukrainy, f. 166, op. 5, spr. 725, ark. 30–34). Положення ухваленої постанови особливу увагу приділяли виявленню, реєстрації та класифікації нерухомих пам'яток, організації археологічних розкопок (Ziakun 2018, 185). Відповідальність за збереження пам'яток в УСРР була покладена на Народний комісаріат освіти та його місцеві органи. На території Автономної Молдавської соціалістичної радянської республіки (АМСРР) ці обов'язки поклалися на тамтешній Наркомат освіти та підвідомчі йому органи, що встановлювалися безпосередньо Центральним виконавчим комітетом автономної республіки (TsDAVO Ukrainy, f. 166, op. 5, spr. 725, ark. 32).

Порівнюючи пам'яткоохоронне законодавство радянської Росії (1924 р.) та радянської України (1926 р.) ми бачимо як спільні, так і

відмінні положення. Відповідальність виконавчих комітетів і Відділів Народного комісаріату освіти за збереження пам'яток була тотожною. Проте, якщо в РСФРР кошторисні видатки покладалися на виконкоми різних рівнів, в УСРР фінансування заходів і проєктів із охорони пам'яток частково покладалося на Українську Економічну Наряду. Економічна Наряду також мала займатися наданням дозволів на реквізицію цінних речей у приватних осіб та організацій.

Системи класифікації об'єктів історико-культурного надбання радянської Росії та радянської України мали істотні відмінності. У РСФРР можливість практичного використання об'єктів історико-культурного надбання в якості музеїв або як установи іншого спрямування була основоположною (Dekrety i instrukciia, 9). У радянській Україні об'єкти історико-культурного надбання розподіляли на музейні та позамузейні. Останні, своєю чергою, розподілялися на археологічні (передісторичні), архітектурні, меморіальні (революційні) тощо (Okhорona pam'iatok, 11). Окрім цього, на відміну від російського законодавства, при НКО УСРР були створені «Спеціальні інститути крайових інспекторів з охорони пам'яток історії та культури» (Taranusenko 2011, 272). Крайові інспектури мали адміністративно-наглядові функції. Керівниками інспектур призначали досвідчених пам'яткоохоронців, що мали дореволюційний досвід (С. А. Таранушенко – у Харкові; Ф. Л. Ернст – у Києві; П. А. Козар – у Дніпропетровську; С. С. Дложевський – в Одесі). Розподіл території радянської України між крайовими інспектурами здійснювався згідно з особливостями формування історико-економічних і культурних районів. Київська інспектура мала у віданні 17 округ, Харківська – 13, Одеська – 7, Дніпропетровська – 5 (Taranusenko 2011, 276). Згідно з висновками сучасних українських дослідників, ухвалена 16 червня 1926 р. постанова «Про пам'ятки культури й природи» стала своєрідним підсумком унормування пам'яткоохоронної роботи в міжвоєнній радянській Україні. Цей нормативно-правовий акт у доопрацьованому та видозміненому вигляді не втрачав актуальності до кінця 1950-х – початку 1960-х рр. (Prybieha 2009, 278–279).

Станом на середину 1920-х рр. засвоєння досвіду унормування пам'яткоохоронної сфери радянської Росії вже не зводилося до дослівного повторення. На тлі політики «коренізації» (в УСРР проходила здебільшого у формі «українізації») збільшився інтерес до вивчення національних особливостей (фольклору, пам'яток вітчизняної історії та культури). При цьому, краєзнавство в тогочасному СРСР стає по-справжньому масовим і вивчення локальних особливостей йде стрімкими темпами у 1920-ті – на початку 1930-х рр. Сучасна російська дослідниця К. О. Мельникова

констатує, що найбільший сплеск зацікавленості краєзнавством спостерігався в середині 1920-х рр. у «неросійських» республіках СРСР. Авторка особливо акцентує увагу на активності краєзнавчого руху в Україні та Білорусі (Mel'nikova 2012, 221). Значна роль громадськості в дослідженні та охороні пам'яток історії, культури та природи знайшла своє відображення у вищезгаданій постанові ВУЦВК та РНК УСРР «Про пам'ятки культури й природи». Для допомоги освітньому комісаріату та виконкомам у здійсненні їх обов'язків у пам'яткоохоронній та природоохоронній роботі засновувалися Український комітет охорони пам'яток культури й Український комітет охорони пам'яток природи (Okhoroņa pam'iatok, 146). Принциповою відмінністю російського (1924 р.) та українського (1926 р.) пам'яткоохоронного законодавства була наявність в останньому двох паралельних структур: державної (вищезгадані Комітети) та громадської. Представники громадськості на добровільних засадах (штатні посади не передбачалися) працювали у складі Крайових комісій, що діяли у Харкові, Києві, Дніпропетровську та Одесі (Okhoroņa pam'iatok, 10). Це свідчить, що у формуванні пам'яткоохоронного законодавства в радянській Україні ми спостерігаємо відхід від рецепції права у вузькому розумінні, що передбачає «прийняття» чинних норм сучасної юридичної системи (Zakharova 2013, 186). Натомість, простежується процес впровадження основних положень загальноросійського спеціального законодавства шляхом його переосмислення й адаптації (Manturov 2012, 109).

Отже, протягом 1919–1922 рр. регулювання охорони пам'яток минулого в радянській Україні здійснювалося шляхом рецепції загального та спеціального законодавства радянської Росії. На той час існували кризові явища в пам'яткоохоронній галузі, зумовлені відсутністю профільного законодавства та діями тогочасних керівників різних рівнів. Свідченням цього стали масштабні втрати історико-культурного надбання під час Української революції та Громадянської війни, повоєнної розрухи та кампанії з вилучення церковних цінностей (1922 р.). На другому етапі формування пам'яткоохоронного законодавства в радянській Україні (1922–1926 рр.), рецепція правових норм вийшла на рівень переосмислення спеціальних законів. За цей порівняно незначний час відбулася стрімка еволюція профільної нормативно-правової бази. Дослівне повторення загальноросійських правових норм у радянській Україні поступилося проявам республіканської специфіки. Це було зумовлено як змінами в національній політиці за часів «коренізації», так і накопиченим досвідом пам'яткоохоронної діяльності в УСРР.

References / Бібліографія

Akulenko, V. I. *Okhorona pam'iatok kul'tury v Ukraini (1917–1990)*. Kyiv, 1991. (In Ukrainian).

Акуленко, В. І. *Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990)*. Київ, 1991.

Dekret o zemle s'ezda sovetov rabochikh i krest'ianskikh deputatov. V sb.: *Dekrety sovetsoi vlasti*, t. I. Moskva, 1959, s. 384–385. (In Russian).

Декрет о земле съезда советов рабочих и крестьянских депутатов. В сб.: *Декреты советской власти*, т. I. Москва, 1959, с. 384–385.

Dekrety i instrukciia ob uchete i okhrane pamiatnikov iskusstva, stariny i prirody. V sb.: *Dekrety i instruktsii otдела po delam muzeev i okhrane pamiatnikov iskusstva i stariny Narodnogo komissariata prosveshcheniia*. Moskva, 1924. (In Russian)

Декреты и инструкция об учете и охране памятников искусства, старины и природы. В сб.: *Декреты и инструкции отдела по делам музеев и охране памятников искусства и старины Народного комиссариата просвещения*. Москва, 1924.

Denysenko, O. A. Istorychna retrospektyva stanovlennia pam'iatkookhoronnoho zakonodavstva v Ukraini. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy [Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine]*, no. 3, 2014, s. 5–10. (In Ukrainian)

Денисенко, О. А. Исторична ретроспектива становлення пам'яткоохоронного законодавства в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, № 3, 2014, с. 5–10.

Derzhavnyi arkhiv Kharkivs'koi oblasti (DAKhO), f. R-4365, op. 1, spr. 7. *Postanovlenie Narodnogo komissariata po prosveshcheniiu «Ob obrazovanii gubernskikh komitetov po okhrane pamiatnikov iskusstva i stariny» (1919 g.)*. (In Russian)

Державний архів Харківської області (ДАХО), ф. Р-4365, оп. 1, спр. 7. *Постановление Народного комиссариата по просвещению «Об образовании губернских комитетов по охране памятников искусства и старины» (1919 г.)*.

DAKhO, f. R-4129, op. 1, spr. 13. *Volchanskii uezdnyi komitet okhrany pamiatnikov iskusstva i stariny (1919 g.)*. (In Russian)

ДАХО, ф. Р-4129, оп. 1, спр. 13. *Волчанский уездный комитет охраны памятников искусства и старины (1919 г.)*.

Dickinson, A. Quantifying Religious Oppression: Russian Orthodox Church. Closures and Repression of Priests. 1917–1941. *Religion, State & Society*, vol. 28, no. 4, 2000, pp. 227–235. DOI: <https://doi.org/10.1080/713694776>.

Gernovich, T. D. Stanovlenie gosudarstvennykh arkhivov Belarusi (1919–1922). *Zhurnal Belorusskogo gosudarstvennogo universiteta. Istoriiia* [*Journal of the Belarusian State University. History*], no. 3, 2019, s. 46–56. DOI: <https://doi.org/10.33581/2520-6338-2019-3-46-56>. (In Russian)

Гернович, Т. Д. Становление государственных архивов Беларуси (1919–1922). *Журнал Белорусского государственного университета. История*, № 3, 2019, с. 46–56. DOI: <https://doi.org/10.33581/2520-6338-2019-3-46-56>.

Gabrus', T., Kulagin, A., Chanturyia, Iu. *Strachanaia spadchyna*. Minsk, 2003. (In Belorussian)

Габрусь, Т., Кулагін, А., Чантурья, Ю. *Страчаная спадчына*. Мінск, 2003.

Guzhalovskii, A. A. Stanovlenie gosudarstvennoi seti muzeev Belorussii v pervye gody sovetsoi vlasti. 1918–1920 gg. *Zhurnal Belorusskogo gosudarstvennogo universiteta. Istoriiia* [*Journal of the Belarusian State University. History*], no. 1 (13), 2016, s. 78–86. (In Russian)

Гужаловский, А. А. Становление государственной сети музеев Белоруссии в первые годы советской власти. 1918–1920 гг. *Журнал Белорусского государственного университета. История*, № 1 (13), 2016, с. 78–86.

Kuders'ka, N. I. Stanovlennia i rozvytok zakonodavstva pro okhoronu kul'turnoi spadshchyny v Ukraini. *Universytets'ki naukovy zapysky* [*University Scientific Notes*], no. 3, 2011, s. 20–26. (In Ukrainian)

Кудерська, Н. І. Становлення і розвиток законодавства про охорону культурної спадщини в Україні. *Університетські наукові записки*. № 3, 2011, с. 20–26.

Lichak, N. A. *Organizatsiia sokhraneniia pamiatnikov iskusstva i stariny v 1920–1930-kh godakh (po materialam gubernii Tsentral'no-promyshlennoi oblasti)*. Dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata istoricheskikh nauk. Iaroslavl', 2016a. (In Russian)

Личак, Н. А. *Организация сохранения памятников искусства и старины в 1920–1930-х годах (по материалам губерний Центрально-промышленной области)*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Ярославль, 2016а.

Lichak, N. A. N. I. Sedova-Trockaia kak organizator i rukovoditel' sokhraneniia pamiatnikov iskusstva i stariny v guberniiakh Sovetskoi Rossii v 1920-kh gg. *Iaroslavskii pedagogicheskii vestnik [Yaroslavl Pedagogical Bulletin]*, no. 1, 2016b, s. 287–290. (In Russian)

Личак, Н. А. Н. И. Седова-Троцкая как организатор и руководитель сохранения памятников искусства и старины в губерниях Советской России в 1920-х гг. *Ярославский педагогический вестник*, № 1, 2016b, с. 287–290.

Manturov, V. V. Sootnoshenie retseptsii i inykh form pravovykh zaimstvovani. *Voprosy mezhdunarodnogo prava i sravnitel'nogo pravovedeniia [The International Law and Comparative Law Issues]*, no. 4, 2012, s. 104–105. (In Russian)

Мантуров, В. В. Соотношение рецепции и иных форм правовых заимствований. *Вопросы международного права и сравнительного правоведения*, № 4, 2012, с. 104–105.

Martynenko, I. É. *Mezhdunarodnaia i natsional'nye pravovye sistemy okhrany istoriko-kul'turnogo naslediia gosudarstv-uchastnikov SNG*. Moskva, 2012. (In Russian)

Маргынєнко, И. Э. *Международная и национальные правовые системы охраны историко-культурного наследия государств-участников СНГ*. Москва, 2012.

Mel'nikova, E. A. «Sblizhalis' narody kraia, predstavitelem kotorogo iavliaius' ia»: kraevedcheskoe dvizhenie 1920–1930-kh godov i sovetskaia natsional'naia politika. *Ab Imperio*, no. 1, 2012, s. 209–240. (In Russian)

Мельникова, Е. А. «Сближались народы края, представителем которого являюсь я»: краеведческое движение 1920–1930-х годов и советская национальная политика. *Ab Imperio*, № 1, 2012, с. 209–240.

Nestulia, O. M. *Dolia tserkovnoi starovyny v Ukraini. 1917–1941 rr.*, ch. 1. Kyiv, 1995. (In Ukrainian)

Нєстуля, О. М. *Доля церковної старовини в Україні. 1917–1941 рр.*, ч. 1. Київ, 1995.

Okhорona pam'iatok istorii ta kul'tury na Ukraini. U zb.: *Ukrains'kyi komitet okhорony pam'iatok kul'tury pry Ukrnautsi*. Kharkiv, 1927. (In Ukrainian)

Охорона пам'яток історії та культури на Україні. У зб.: *Український комітет охорони пам'яток культури при Укрнауці*. Харків, 1927.

Prybieha, L. V. Derzhavne upravlinnia u sferi okhorony kul'turnoi spadshchynu. *Kul'turolohichna dumka* [The *Culturology Ideas*], no. 1, 2009, s. 130–138. (In Ukrainian)

Прибега, Л. В. Державне управління у сфері охорони культурної спадщини. *Культурологічна думка*, № 1, 2009, с. 130–138.

Rasskazova, L. V. Razgrom dvorianskikh usadeb (1917–1919): ofitsial'nye dokumenty i krest'ianskie praktiki. *Obshchestvo. Sreda. Razvitie* [Society. Environment. Development], no. 2, 2010, s. 44–49. (In Russian)

Рассказова, Л. В. Разгром дворянских усадеб (1917–1919): официальные документы и крестьянские практики. *Общество. Среда. Развитие*, № 2, 2010, с. 44–49.

Silant'ev, V. I. *Bol'sheviki i pravoslavnaia tserkov' v Ukraine v 20-e gody*. Khar'kov, 1998. (In Russian)

Силантьев, В. И. *Большевики и православная церковь в Украине в 20-е годы*. Харьков, 1998.

Taranushenko, S. A. *Naukova spadshchyna. Kharkivs'kyi period. Doslidzhennia 1918–1932 rokiv*. Kharkiv, 2011. (In Ukrainian)

Таранушенко, С. А. *Наукова спадщина. Харківський період. Дослідження 1918–1932 років*. Харків, 2011.

Tsentrал'nyi derzhavnyi arkhiv hromads'kykh ob'iednan' (TsDAHO) Ukrainy, f. 1, op. 20, spr. 1450. *Postanovlenie Vseukrainskogo tsentral'nogo ispolnitel'nogo komiteta «O peredache tserkovnykh tsennostei v fond potoshchi golodaiushchim» (1922 g.)*, ark. 183. (In Russian)

Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України, ф. 1, оп. 20, спр. 1450. *Постановление Всеукраинского центрального исполнительного комитета «О передаче церковных ценностей в фонд помощи голодающим» (1922 г.)*, арк. 183.

Tsentrал'nyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnia (TsDAVO) Ukrainy, f. 166, op. 5, spr. 725. *Postanova Vseukrains'koho Tsentral'noho Vkonavchoho Komitetu ta Rady Narodnykh Komisariv USRR «Pro pam'iatky kul'tury i pryrody» (1926 r.)*, ark. 30–34. (In Ukrainian)

Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України, ф. 166, оп. 5, спр. 725. *Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету та Ради Народних Комісарів УСРР «Про пам'ятки культури й природи» (1926 р.)*, арк. 30–34.

TsDAVO Ukrainy, f. 166, op. 5, spr. 725. *Pro obmin pam'iatkamy kul'tury v SRSR (1927 r.)*, ark. 14. (In Ukrainian)

ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 725. *Про обмін пам'ятками культури в СРСР (1927 р.)*, арк. 14.

TsDAVO Ukrainy, f. R-166, op. 1, spr. 680. *Proekt polozheniia o Vseukrainskom komitete okhrany pamiatnikov iskusstva i stariny (1919 g.)*, ark. 10. (In Russian)

ЦДАВО України, ф. Р-166, оп. 1, спр. 680. *Проект положення о Всеукраинском комитете охраны памятников искусства и старины (1919 г.)*, арк. 10.

Veryha, V. V. *Konfiskatsiia tserkovnykh tsinnostei v Ukraini v 1922 r.* Kyiv, 1996. (In Ukrainian)

Верига, В. В. *Конфіскація церковних цінностей в Україні в 1922 р.* Київ, 1996.

Volosnyk, Iu. P. *Konfiskaciia tserkovnykh tsinnostei na Kharkivshchyni 1922 r. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Istoriia» [The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History]*, вип. 55, 2019, с. 59–68. DOI: 10.26565/2220-7929-2019-55-05. (In Ukrainian)

Волосник, Ю. П. Конфіскація церковних цінностей на Харківщині 1922 р. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 55, 2019, с. 59–68. DOI: 10.26565/2220-7929-2019-55-05.

Zakharova, M. V. *Zapozychennia v pravi: ontolohichnyi analiz. Porivnial'ne pravoznavstvo [Comparative Law]*, no. 1–2, 2013, с. 185–198. (In Ukrainian)

Захарова, М. В. Запозичення в праві: онтологічний аналіз. *Порівняльне правознавство*. № 1–2, 2013, с. 185–198.

Ziakun, A. *Protection of the Monuments of Ukraine in the State Policy During the 20–30-th Years of the XX Century*. In: *International Scientific Conference Scientific Development of New Eastern Europe. Conference Proceedings, part I (April 6th, 2019, Riga, Latvia)*, 2019, pp. 184–187. DOI: 10.30525/978-9934-571-89-3_64.

Novak Oleksandr Serhiiovych

Master of History, PhD student

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: novack_a@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6878-6685

THE FORMATION OF THE REGULATORY AND LEGAL BASIS FOR MONUMENT AND HERITAGE PRESERVATION IN SOVIET UKRAINE (1919–1926)

The article examines the formation of the legal framework for the protection of monuments and landmarks in Soviet Ukraine in 1919–1926. The evolution of the approaches to preserving the heritage of the past during this period is outlined. Two phases in the development of this branch of legislation are distinguished: before and after 1922. During the first phase, representatives of the Bolshevik regime responsible for cultural policy paid very little attention to preservation. Crisis in the sphere of protection of historical and cultural heritage became especially noticeable during the campaign to confiscate church valuables (1922). During this period, monument preservation activities were regulated by legislation originating in Soviet Russia. The reception of Russian regulatory acts in the Soviet republics, including the Ukrainian SSR, usually took place with a lag and in the absence of clear implementation mechanisms. Special republican legislation first appeared in the area of protection of museum property and archival collections. After the transition to the policy of “indigenization” in Soviet Ukraine, local peculiarities in the sphere of monument preservation gradually emerged. The outcome of this process was the adoption of the regulation “On Cultural and Natural Heritage” (June 16, 1926). The article focuses in particular on funding issues, classification of monuments, and active public participation, which can be viewed as the republican specifics of Soviet Ukraine. It is noted that after the formation of regional inspectorates and committees for preservation of cultural and natural heritage in 1926, we can speak of a parallel existence of state and public heritage preservation bodies. The author concludes that the process of the formation of the legal framework for preservation of historical and cultural heritage in the USSR during 1919–1926 was not linear. The introduction of special republican norms regulating preservation activities became possible thanks to the experience and efforts of the republic’s professionals in the field.

Keywords: *legislation, cultural policy, monument and heritage preservation, Soviet Ukraine, church valuables.*